VARIEDADES.

I.

ALFONSO DE ZAMORA.

Very little is to be found in bibliographical works concerning Alfonso, who was one of the chief contributors to the Polyglott Bible, called *Complutensis*, in the matter containing the Targum. Rodríguez de Castro (1) says that Alfonso was born in 1480 A.D., and embraced Christianity in 1492. We shall see, later on (2), that our author was born in 1474, and that there is no date mentioned concerning his conversion. As to his death, Le Long (3) mentions the year 1531, without indication of the source from which he derived it; we shall find later on (4) that Alfonso wrote as late as 1544, when he describes himself os old and unhappy. The same confusion will be found concerning Alfonso's letter (5), addressed to the Jews at Rome, where he called himself the son of the wise (Rabbi) Juan de Zamora; from which we may conclude that Alfonso's father also embraced Christianity, perhaps to escape the frequent massacres at Zamora. There were at Zamora many celebrated families, such as the ancestors of Isaac

(1) *Biblioteca Española*, t. I, p. 399.
(2) See below, No. XIX.
(3) *Bibliotheca Sacra* (fol. 1623), t. II, p. 604 *b*.
(4) See below, No. XIX.
(5) See below, p. 196.

Ibn Aramah (1), author of עקדת יצחק, and of those of Jacob Ibn Habib, author of the עין יעקב (2). Zamora had a special rite (מנהג) concerning ה שחיטה (3).

Alfonso, to judge from his pure Hebrew style, was educated in a Jewish school before he went to the University of Salamanca, as was the case with Pablo Coronel (4) and Alfonso de Alcala (5), who were his coadjutors for the Complutensian Bible, which appeared in 1515. Our Alfonso seemed to be in great favour with the Cardinal Ximenez de Cisneros, and later on with his successor as Archbishop of Toledo, Don Alfonso de Fonseca, to whom he dedicated his second edition (1526) of the Hebrew grammar in Latin. The first appeared at the end of the fifth volume of the *Complutensis*.

The following is the dedication which is to be found in the second edition (fol. סם 8 *b*), from which we learn that Alfonso re-edited it in Alcalá de Henares, with the help of Professor Pedro Siruelo. It was set in type by Rodrigo de la Torre in the printing office of Michael de Eguia, under the supervision of Professor Don Juan de Pedraza.

דברי המחבר ·

ויחי ביומי אדוננו חקיסר דון קארלוש מולד ספרד ורומה · המגדיל אמונתנו הקדושה · בשנת אחת עשרה למלכו :

אני אלפונשו דֵי סָאמוּרָה בן החכם יואן דֵי סאמורה הנקרא ביביל חברתי זה ספר הדקדוק מלשון הקדש עם שאר אמרים הכתובים עמו · והוא שלם עם כל שרשיו · שהעתקתי אתו בלשון רומיות בפי סדרוד ועניניה ושמושיה · מכל אשר השיג ידי ומאשר ראיתי בספרי המדקדקים

---

(1) *Kore Ha-dorot* (ed. Cassel), fol. 30 *a*.

(2) *Ibid*, fol. 32 *a*.

(3) MS. Bodl. Hebrew d, fol. 43, ומנהגים שנוהגים בהן במדינת סמורה ואשבונה.

(4) F. Delitzsch, *Studies on the Compl. Polyglott*, 1872, p. 27.

(5) Castro, *l. c.*, who quotes from Paulus Colomesius' *Italia et Hispania Orientalis*, p. 218.

הקדמונים : וזה עשיתי ברשות ובמאמר אדוננו הכהן הגדול של טליטולה · כי הוא הראשון בכהונת מלכות ספרד · ולפני גדולתו ומעלתו כל עמו תמיד יפלא ויחרה · אשר נקרא בשמו דון אלפונשו די פוֹנְשֶׁיוֹקָה : וחברתיו בכאן במתא אַלְכַּאלָא די אֶינָארֶיש בבית החכמה ובקהלת החכמים והמורים אשר היו בה · כי כולם ידעו אתי והם חזקוני ואמצוני לחברו · ויותר מכולם המורה וחכם גדול פִּידרוֹ סִירוּאֶילוֹ כי הוא עזרני בכל כחו בכוונתו השלימה · אשר בחכמת אלהים תמימה · כי בטורח גדיל עשיתי זה בעבור שהיה להם חשק גדול לדעת ולהבין הלשון הזה אשר יש צורך גדול להאיר להם בו · להספיק ספקם ולהבין סתרי הספרים · ארבעה ועשרים מאירים כספרים · כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת · ובהסכמת כולם עשיתי זאת לעבודת האל נורא ואיום · עד שיפוה היום · ולא לעשות לי שם כי לא שמתי זהב כסלי :

ונדפס בבית מיכאל דִי אֶיגִיאָה איש ישר ונאמן ודורש טוב לעמו : והיתה השלמתו ביום שלישי שהיא יום ראשון לחודש · מָאיוֹ · שנת אלף וחמש מאות ועשרים ושש למנין ישועתנו · על יד המחוקק רודריגו דֶּיזָה טוֹרֶי אומן ישר ונאמן ומבין באומנות תיקון האותיות ודפיסתן יותר מכל אשר נמצאו במלכות ספרד : ביומי המורה וחסיד דון יואן דֶי פֶּידְרָאסָה מתקן ושופט בבית החכמה הזה : תהלה לאל : בגלך ואעיו :

ברוך נותן ליעף כח · ולאין אונים עצמה ירבה :
ישמע חכם ויוסף לקח · ונבון תחבולות יקנה :
תן לחכם ויחכם עוד · הודע לצדיק ויוסף לקח :
אשרי אדם מצא חכמה : ואדם יפיק תבונה :
כי טוב סחרה מסחר כסף · ומחרוץ תבואתה :
בילאו ·· ברוך יהוה לעולם אמן ואמן :

On the last folio, after the Symbolum, come the following lines, from which we can see that Alfonso had many enemies, and felt himself unhappy, in spite of his successful career.

ישוע משיחי · שמע שיחי · הצל רוחי · מאפך :
שחר קמתי · צור משענתי · לא ישנתי · מפחדך :
זכרתי יום · נורא ואיום · למצוא פדיום · מנגדך :
אנא אל נא · הושיעה נא · עת לחננה · בישושתך :
זבור עמלי · אל חי גואלי · רפא חבלי · ברוחך :
ומעמים · ושאון לאומם · אשר קמים · על עבדך :
הצולנו · כי חרפונו · בואות ענו · בעברתך :
על קנאתם · ושנאתם · ונאצותם · אורחותיך :
הניעמו · הורידמו · תביאמו · במשפטיך :
בו כל כסלם · זהב תבלם · ובלב כולם · שכחיך :
שנאו חכמה · אהבו מרמה · הלכו רומה · בלי יראתך :
ולי אנו · הושיענו · כי מגנו · סתורתך :
הסר מעלי · בוז מעללי · ושלח אלי · תשועתך .
רב פעלים · ואל אלים · במקהלים · אודה שמך :

Between the Grammar and Dedication we find (on page BB) the famous Letter addressed to the Jews at Rome and the surrounding country for controversial purposes, written in Hebrew with an interlinear Latin translation. The book seems to be so rare, that the bibliographers have never seen it, and give therefore a wrong description of it. Many have said that this Letter is to be found in the Complutensian Bible after the Grammar, which is not the case. Le Long, and many after him, confound Alfonso's Letter with St. Paul's Epistle to the Hebrews, which Alfonso translated into Latin. Castro and Maittaire give the right description of it. As far as our knowledge goes, copies of this Letter are to be found in the British Museum (two copies), in Paris and Berlin. Neither the Bodleian library, nor the University library of Cambridge possesses a copy of it. Being so rare, we believe we are justified in giving a description of it.

The title of the Letter is the following:

אגרת ששלח המחבר ממלכות ספרד אל היהודים אשר במדינת רומה
לתפוש אותם במשובתם

and it is divided into seven chapters. The first begins as follows: אנשי חיל קהל רומה וסביבותיה אלוכם אישים אקוא containing a kind of introduction, and the second chapter gives proofs from the Old Testament for the Trinity. They are the same which wo find in all controversies. The chief passages are, *(a)* in Isaiah vi. 3, where we find three times קדוש «holy»; *(b)* in Zechariah xii. 10. Alfonso says: והנה זכריהו הכביא נבא והעיד במקום הזה על סתר השלוש לפי שאמר והביטו אלי · ומלת אלי במקצת ספרים כתובה אליו ונקראת אלי לחורות כי אב ובן ורוח הקדוש הכל אחד. In fact, the Codex Babylouicus has the variation of אליו and אלי (1). We shall see, later on (2), that Alfonso was well versed in grammar as well as in Massorah. Finally, Alfonso quotes the famous passage in the *Zohar*, קדיש אבא קדיש ברא קדיש רוחא דשמיא.

Chapter 3 has for subject the Hebrew grammar. The writer says that he has studied the grammatical works of Judah Hayyuj, of R. Jonah, of the Ben Ezras, but all of them are without method, and none of their disciples can write Hebrew. The following is the Hebrew text:

ראיתי להזכיר בסדר חכמותיכם שהן דקדוק ופיוש התורה ותלמוד וקבלה קצת הספקות וקושיות שיש לכם באמונתנו הקדושה שהם קלים להשיב לכם : ואתחיל מהראשון בראשונה והאחרון אדבר באחרונה : כי בחכמת הדקדוק ראיתי כל מה שכתבו המחברים הקדמונים שהם רְבִּי יהודה וְרְבִּי יונה : וגם ראיתי מה שחברו האחרונים שהם רְבִּי דוד קַמחי בספר המכלול · וְרְבִּי משה אחיו בקיצורו עם פירושו · והקהמרת רְבִּי בנימין בר רְבִּי יהודה : וגם ראיתי מה שכתב רְבִּי אברהם אָבֶן עֶזְרָה : והנה אין בכל ספריהם אפילו סדר אחד ישר שיסמכו התלמידים עליו לדבר לשונם בסדר הדקדוק · כי עד היום לא נמצא אפילו תלמיד אחד שיוכל וידע לדבר לשונכם בסדר הדקדוק כמו שעושים היום המאמינים אמונתנו הקדושה שמדברים לשון רומיית על סדרי דקדוקם אשר נתנו להם המחברים הקדמונים והאחרונים · והם לועגים עליכם בעבור

(1) See Baer's edition, 1879, p. 89, and ed. Ginsburg, 1894, p. 1115.

(2) See page 198.

שאינכם יודעים לדבר לשונכם אם לא תלכו אל הספרים ארבעה ועשרים להזכיר הפסוק אשר ידבר אליכם לפי ענינוכם · ואני אומר כי על זה אמר ישעיהו בדרך קינה · נלעג לשון אין ביגה · וקודם זה אמר עם עמקי שפה: וסבת זה היא · כי המחברים שזכרתי לא ידעו לתת הסדרים הצריכים לדקדוק לשונם ובלבלו דבריהם בלא סדר וכתבו הרבה דברים יתרים שלא לצורך עד שילאה כל אדם לקראם ולהבינם וחסרו הסדרים היותר צריכים · ועל כן היתה מלאכת חדקדוק בעיניהם כאבן מעמסה · ותהי עליהם למשא · ולכן למדו לשונם על ההרגל · כי אז טוב להם שלא ילאו ויגעו לריק · ולעגו עליהם המאמינים לחסרון דעתם · ובעבור שלא להֵראות כבד פה וכבד לשון לא כתבתי לכם כל המקומות אשר טעו בהם המחברים בדקדוקם · אך אם תרצו להודיעם לבניכם כתבו אלי ואני אשלח לכם כל כבדות דבריהם על דרך שם ופעל ומלה · אשר נטו בשכלם אל השמאל ולא אל הימין : ובסבת זה נפלו ולא יקומו ואבדה תקותם · כי ידוע לכל כי הבית הנבנה אל עפר הארץ במהרה יפול כי אין לו יסוד כי אם לא השיגו הדרך הישרה והטובה בחכמת הדקדוק השפלה לחסרון שכלם : כל שכן שלא ישיגו בפירושם להבין ולגלות כל דברי הארבעה ועשרים ספרים · שהם מאירים כספירים · שחכמיכם הבינו ופירשו אותם על דרך הפשט או לתועלת לבד כמו שפירש רַבִּי לוי בן גרשם · אבל לא על צורות גדולות ונפלאות כמו שהבינו ופירשו החכמים והמורים המאמינים אמותנו הקדושה···

In the fourth chapter he says as follows:

עוד נוכל לומר בסתר אותיות ד ם ן ף ץ כי כבר ידעתם כי הן כתובות לעולם בסוף המלות ואמרו חכמים כי צופים (theorici) אמרום לתשלום המאות · ואיזה סבה מספקת שיכתבו על זה בסוף המלות · ועוד כי אין מספרן דומה למספר כמנפץ חביריהן · ומספר תשלום המאות באותיות ד ם ן ף ץ עד היום לא נהגו אתו בשום דיני ממנות מפני שהוא ספק אבל אותיות ד ם ן ף ץ הן כתובות בסוף המלות להורות מה שאמרתי למעלה בפרק השנו כי לקץ הימים ישובו ויורחמו . רוצה לומר כי אז ינפצו דברי הכתוב ויבינו מה שלא הבינו·····

The sixth chapter has for subject the Talmud, of which Alfonso says the following:—

עוד חברו חכמיכם התלמוד בשתא סדרי שהם זרעים ומועד ונשים קדשים טהרות נזיקין · שכולם נכללים בשתי המלות האלו שהם זמן קטן · בעבור כי כן היו לזמן מעט · ויש שם בתוך המשפטים והתורות דברים רבים על דרך הידות וכזבים וחבלים כי אינם מועילים שאם ידעו אותם המאמינים ילעגו מהם · כמו פתרון החלומות שאמרו שהחלום אחד מששים בנבואה · ומאמינים בו וצמים עליו ומתפללים ופותרים אתו · והוא חלישות המוח ובלבול השכל · וכן יש חדות רבות מחכמיכם כמו שאמרו איבריה דוב פלוני כחמת בת תשעה קבין · שאם הוא על דרך משל למה המשילוהו באיברו ולא בראשו או זרועו או ידו שעשו צחוק למאמיני אמונתנו הקדושה · וכן מאמר עוג מלך הבשן על מחנה ישראל דהוה תלתי פרסאי איזיל אנא ואיעקר טורא ואשדי אגביהו שקליה ברישיה ואתו נמלי ונקבוחי ונחת לכתפיה · בעא למרמייה רבוחי לשיניה ותברוחי ועל דא כתיב שני ושעים שברת · אל תקרי שברת אלא שורבת · כי בושתי לקרא ולשמוע הדברים האלה · וכן הנפלאות המספרים שאומרים אתרתיש ליה ניסא · ודברים אחרים רבים כאלה אשר מצחקים מהם המאמינים היום · ובסבת זה המלך והמלכה שעברו דון פירנאנדו ודניא אלושבע גזרו לשרוף כל התלמוד שהלשינוהו יהודים רבים שהיו עבדיהם כי מהרסיך ומחריביך ממך יצאו : ואני אומר לכם שאם ישרפוהו שהיו עושים עמכם חסד גדול למצוא מרגוע לנפשכם בעבור כי אין לכם תועלת בו כי הסברות רבות ומשונות זו מזו שעד היום לא ודעו האמת לדון משפטיהם · ולדרוש לאלהיהם · והקושיות רבות · במלות שונות ורובם בלי תשובה · וכן כתב החדושון על זה רבי משה בר נחמן · והוא בלבל השכל האמיתי · ואף רב אלפס הביא ספקות רבות אף כי הוא המובחר שבהם · ובראותי כל אלה לא הבאתי לכם ראיות מן התלמוד לפי שהוא ספר בלבול : מה שאין כן למאמינים אמונתינו הקדושה בחקיהם ובדתיהם ובערכאות שלהם כי כולם ברורים ונכונים ומפורשים ויודעים בלי בלבול כל חכמותיהם ובלי ספקות וקושיות · ואם כן איך תבינו אל

פעולות יהוה ואל מעשה ידיו · ובסבת זה יתקיים בכם הכתוב למטה שאומר יחרסם ולא ובנם אם לא תשובו להאמין אמונתנו הקדושה :

The seventh chapter treats of the Kabbalah, of which we give the following extract: —

עוד חברו חכמיכם חכמת הקבלה העיונית והיא חכמתכם ובינתכם אבל לא לעיני העמים כי הם משחקים עליכם מהנוטַריקון וגיא מַטַרְיא והתמורה שהוא גֵּנַת אגוז כמו שידעתם כי גימל ונון ותיו מורות על שלשתם · ובעבור שדברו חכמיכם בחכמה הזאת לפי רצונם בלי יסוד ותבונה לכן כל השמעים דבריהם יתמהו תמיד מהם כי הם דברי קסם וחידות נשים · ושומר רוח לא יזרע · ולכי דעתכם חכמת הקבלה קבלה משה מסיני ולא כתבה בעבור שיש בו סודות הרבה שלא יבינם כל אדם בינוני אם לא יהיה חכם גדול · ואלה הסודות נשארו בסכום האותיות או בצורה ובנוטריקון או בדברים היתֵרים בכתוב או בענין האותיות או המלות :

We shall now enumerate, chronologically, Alfonso's literary productions original (which are few) as well as copies, with the complete Hebrew postscripts. We do not pretend to be exhaustive, for it is possible that some works of his exist in some provincial libraries in Spain. It is even possible that there are some of his MSS. in one or another of the Madrid libraries, as well as at the Escorial, which we have overlooked. We hope that our learned friend, D. Fidel Fita, will be able to supplement the lacunæ. We shall see (1) that no work of Alfonso is recorded between 1500 and 1516, but we can scarcely believe that Alfonso remained inactive for fifteen years.

I., DATED 1500.

Targum on Prophets, with a Latin translation, to be found in the University Library of Madrid, without name, but probably by Alfonso de Zamora Colophon: —

(1) See below, Nos. I. and II.

נשלם תרגום הנביאים בעזרת גואלנו שוכן מרומים בצווי הגעלה דון פראי פראנסישקו זימֶניֶץ אדון הכהנים הוא ברחמיו יאריך לו ימים ויקיים בו מקרא שכתוב תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעין ונא׳ כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא ונשלם בכ״ז יום לחדש גוליו שכת אלף וחמש מאות לביאת גואלנו מלך המשיח והסימן כי בבו בחר אדני אלהים לכהונה דון פראי פראנסישקו גימיניץ קארדינאל די אישפניא ארסיבישפו די טולידו בחסד אלהים:

Made by the command of Cardinal Ximenez; finished the 27th July, 1500 A.D.

II., DATED 1516.

MS. at the University Library of Salamanca. This MS. contains: 1) השער בגדר השיר, «On Poetry», by Gabirol, attributed to Moses Qamhi (in the Latin translation written *Camchi*) in the edition; the real author is David Ibn Yahya (1); 2) «the Accents according to the Italian and Sephardic rites»; 3) «R. Meir ben Todros Abulafia's Masoretic treatise (מסורת),» finished the fifth of Elul, 4987 A.M. = 1227, at Toledo. Colophon: — נשלם כל הספר הזה ביום ב׳ ו׳ ימים להדש אוטוברי בשנת אלף ות״ק וי״ז ללידת מושיענו ישוע משיח ע״י אלונשו די שאמורה עבדו בכאן במתא אלכלא די אינריש……בטרחות גדול. Finished at Alcala de Henares, Monday, the sixth of October, 1516, under great difficulties. Alfonso claims to have taken this treatise from a copy made by Baruch Ibn Sahl (סהל), who transcribed it from the autograph, and there he saw the author's signature, R. Meir hal-Levi ben R. Todros. The date of composition, 4987, as well as the words ועיני ראו חתימת שמו is also found in the Escorial MS., G. Pluteo I., No. 5, which contains the commentaries on Psalms by D. Qamhi and M. Meiri, and those by Rashi and Levi b. Gershom on the five Megilloth, Ezra and Nehemiah, followed by

(1) See Steinschneider, *Catal. Libr. Heb. Ox.*, p. 856.

שטר מכירת המן למרדכי and the ס' מסורות, but the name of the copyist, Baruch, does not occur in it, as far as we have noticed it. 4) «D. Qamhi's Dictionary», dedicated to Ximenes (ברשות דון פר' שמיניץ) and here Alfonso says that he is forty-two years old. He gives the title of these four treatises, which are translated into Latin, as קרית ארבע (Genesis xxii. 2), in allusion to the numbers of the books found in it. There are some glosses on the last two treatises. At the end of the MS., by another hand, it is stated that the King Don Carlos, son of Doña Juana (דוניא גואנא) daughter of Don Fernando and Isabella, went to Spain in the year 1518, when he was seventeen or eighteen years old, and brought with him a councillor, called שיביש *(Cheves)*, who had put enormous taxes upon the people. This caused a revolution against the king, and he had to return to his country with great shame.

III., DATED 1517.

«Targum of Hagiographa», with a Latin translation (forming the second volume of No. 1). Colophon: — נשלם ביום רביעי שמונח ימים לחדש אבריל שנת אלף וחמש מאות וי"ז ללידת מושיענו יהושע משיח על יד אלפונשו די סמורח במאמר דון פראנסישקו שימיניז די סיסנירוש כהן גדול של טוליטולה במתא אלכלה די אינָרוש שבה לאל:

Made at the wish of Cardinal Ximenez at Alcala de Henares, finished Wednesday, the 8th of April, 1517.

IV., DATED 1519.

In the Angelica at Rome, No. 21 (1), «Grammar and Dictionary of Joseph Caspi (see *Histoire littéraire de la France*, t. XXXI, p. 499). Colophon: — נשלם הספר הזה ביום שביעי כ"ג לחדש גולויו שנת אלף וחמש מאות ותשעה עשר ללידת מושיענו יהושע המשיח על יד אלונשו די סאמורה עבדו בכאן במתא אלכאלה די אינאריש. Copied at Alcala de Henares, finished on Saturday, the 23rd July, 1519.

(1) See the Catalogue, p. 94.

V., DATED 1519.

«Escorial Pluteo 2. c. 85. Moses Qamhi's מהלך, with Benjamin's notes and a part of the מכלל.» Written at Alcala de Henares, finished in December, 1519.

VI., DATED 1520.

At the end of a Bible with the lesser Massorah, written Tebeth, 5242 = 1481, at Tarasona, by Yom Tob, son of Isaac Amarillo (see *Archives des misions scientifiques*, 2nd serie, vol. v, p. 424), followed by the text of the «Megillath Antiochos» (in Hebrew), we find the following colophon: — אני אלונשו די סאמורה יום ראשון מחדש מארסו שנה אלף ותקכ משם והלאה הוסר כחי ונחלש רוחי ועיני כהו ותעו נתיבותי וכל אהבי כחשוני ושנאוני והיו לו לאויבים ולא מצאתי מנוח לרוחי ולכף רגלי וימי נזעכו ורוחי (effaced) לאלהים ..... ותצא מן העולם:

In this postscript, dated the 1st of March, 1520, Alfonso complains of his friends who turned from him; he is unhappy and ill (see below, p. 211).

VII., DATED 1520.

Escorial Pluteo I., No. 4. «Genesis», with Spanish translation and marginal notes, has the following colophon: — נשלם הספר הזה של בראשית עם הנוספאות מל' רומיות הכתובות עמי ביום ג' כ"ו ימים לחדש גוניו שנת אלף ות"ק וכ' שנים ללידת מושיענו ישוע משיח על יד עבדו אלפונשו די סאמורה במותא אלכאלה די אינאריש להחכם הגדול בחכמת אלהים כי די סיראואילו כי שמעו בכל הארץ שבת ליי. Finished Tuesday, the 26th June, 1520; at Alcala de Henares for Siruelo (see above, p. 194).

VIII., DATED 1526.

National Library, Madrid, C. 33, No. 5. D. Qamhi, Dictionary without vowel points, except the word קָמְחִי, probably by

Alfonso, dated Thursday, the 16th August, 1526, according to the end, where we read, יום ה׳ י״ו ימים לחדש אגוסטו שנת ת״ק וכ״ו ללידת מושיענו ישוע המשיח דברתי ואמרתי כי המורה אנטוניו דולה פואיטה לא יקומו דבריך ואני אומר שהוא יעמיד בית חכמת אלכאלה די אינאריש. At beginning we read: נאמר לכהן קוריא שישמני פירושי הגביאים שהם לי נקודות כי שלא יתפאר על שאנגיז וחביריו שאינם יודעים לקרוא בלי נקודות ויש לו פירושים בלי נקודות כמו מלאכת אדון גדול ויהיה לי יותר נחת רוח ומעט עמל:

Finished Thursday, 16th August, 1526. He mentions the Professor Antonio de la Fuente as being opposed to the establishing of an university at Alcala de Henares. He mentions the priest Correa who reproached Sanchez that he could not read unpointed Hebrew. We cannot elucidate the matter in dispute; nothing of it is mentioned in La Fuente's *Historia de las Universidades en España*.

IX., PROBABLY 1526.

The second edition of Alfonso's Hebrew Grammar and his letter addressed to the Jews at Rome, see above, p. 194.

X., DATED 1527

Univ. Libr. Madrid. A Latin translation of Genesis, with the following colophon: — ביומי המברך? דון אנטוניאו די קאשקאנטי המתקן נשלם הספר הזה ביום שני י״ד יום לחדש איניורו שנת אלף וחמש מאות ועשרים ושבע למנין ישועתנו על יד אלפונסו די סאמוורה במתא אלכלה תהלה לאל:

Finished Monday, the 14th of January, 1527, at Alcala de Henares at the time of the corrector (?) Don Antonio de Cascante.

XI., DATED 1527.

MS. in the National Library of Paris, Hebrew No. 1229. David Qamhi's Grammar, text with Latin translation, has the

following colophon: — נשלם חלק הדקדוק · נכתב ספר המכלול הזה לנגיד והחכם הכולל אֵידוּארדוֹ לֵיאוּ ציר נאמן ממלכות אִינְנֵילָאטֵירָא לאדוננו הקיסר דין קארלוש מלך ספרד ורומה המגדיל אמונתינו הקדושה ונשלם ביום שביעי שני ימים לחודש נְבִיאֵימְבְרֵי על יד אַלְפּוֹנְשׁוֹ דֵי סָאמוֹרָה במתא אַלְכָּאלָה דֵי אֵינָארֵיש בשנת אלף ותק וכז למנין ישועתנו בעצת החכם השלם מָאשְׁטְרֵי פָּאבְלוֹ נוּנֵייז קוֹרוֹניל איש תם יישר ירא אלהים וסר מרע אשר שמעו בכל הארץ ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

Written for Eduardo Leo, English Ambassador at the court of the Emperor Charles V., at the advice of Maestro Pablo Nuñez Coronel, finished Saturday, the 2nd of November, 1527.

This MS. also has קָמְחִי. No doubt that the Spanish Jews pronounced this name *Camhi;* indeed, the nickname of הַחִטִּי given to our David by the Provençal Rabbi can only be explained by the Arabic word *Qamh*, «wheat», and has no sense if pronounced *Qimhi*, from קמח, «flower.» There are now families in the East called *Qamhi* and *Qimhi*, of which the former is the Hispanico-Arabic pronunciation, and the latter that of the Franco-Germanic pronunciation, who only know the word קֶמַח and not the Arabic *Qamḥ*.

XII., DATED 1528.

MS. Bibl. Nac., No. 13, contains Exodus in Latin, with the following colophon: —

נכתב הספר הזה בכאן במתא אלכלה די אינריש לתת אותו בבית הספרים שיועיל לכל התלמידים הבאים ללמד מארץ אחרת ינשלם ביום ו׳ כ״ז יום לחדש נוביימברי שגת אלף ותק וכח למולד ישו על יד אלפונשו די סמורה והוא שחבר והדפיס דקדוק לשון עברית בלשון רומית ונכתב ונשלם בימי המורה וחסיד ואיש ישר מושין פאשקואל מתקן ושופט בבית החכמה הזה תהלה לאל:

Written at Alcala de Henares for the use of such students as came to Alcala from another country; finished Friday, the 27th of November, 1528, by Alfonso, author of a Hebrew Grammar in Latin, which is printed. This MS. was written in the time of Professor Mosen Pascual, Officer of the University.

XIII., DATED 1530.

National Library, Madrid, No. 12, contains the Latin traslation of Isaiah, Daniel, and Lamentations. Colophon: — שלשת הספרים האלה שהם קינות ודניאל וישעיהו במתא אלכלה די אינריש על ידי אלונסו די סאמורה ונשלמו ביום שביעי י"ה יום לחדש אוטוברי לשנת אלף ותק ול למנין ישועתנו:

These three books were written at Alcala de Henares, finished on Saturday, the 15th of October, 1530.

XIV., DATED 1532.

Aramaic introduction to the Ṭargum of Isaiah, begun at Salamanca, Tuesday the 28th of February, 1532, according to the following words in the Leiden MS.. יום ג׳ כ"ח היבוורי התחלתי במלאכת אלמנקה שנת לב. The name of Alfonso does not occur in the MS., but there can be no doubt that he is the author, for Alfonso alone had charge of the Targum for the Complutensis (1). Cardinal Ximenez has his full praise, as well as Coronel.

The following Introduction is to be found in the MS. Warner, 65 F: —

הקדמת מלאכת התרגום שכתבתי למדינת שאלאמאנקה:

דברי כותב הספר הזה: לכל הקורא בו בדבר כל חוזה:

תרגומא דנביואיא מפרש עם מליצותא דלישנא דרומאי לקיבליה כתיבא בדיל דיוהטון כל דקריין ביה ולא יטעון: דיעל תרגומא הדא פקיד וגזר למיעתק ולמיכחב חכימא שלימאה בחכמתא דאלהא דשמיא: דון פריהיו

(1) See Steinschneider's *Catalogus Codd. Hebræorum Bibl.*, Acad. Lugduno Batavorum, 1858, p. 281.

פראנסישקו שומיניץ די סישנוּרוש כהנא ובא דטליטולה קדמאי מן ספרדתא: ודא עבד בתר דבנא ביתא החכמתא ובא ויקוּרא דחזינא יומא דין במתא אלכלה די אינאריש ובתר דגזר ופקיד למידפס כל ארבעה ועשרין ספרין דאוריתא בארבע לישני דאינון מתחזן תמן לדוכרנא ובא ויקוּרא: ודא עבד בדיל למידע ולמולף סתרין סגיאין וקשיטין ומהימנין ויציבין דאישתכחו בלישנא דעבראן לסעדא להימנותנא קדישתא דישוע משיחא בר אלהא חיא: ובתרגומא הדא דנביאיא דתרגם יהונתן בר עזיאל אישתכחו פיתגמין דקשוט דאנון מסעדין להימנותנא קדישתא: ובגבואת ישעיהו בר אמוץ אישתכחו יתיר מבכולהון: ועל דא איתכתב תרגומא הדא בסיפרא הדין לסוכלי תנותא ומנדעא טבתא: בדיל דיהסגון ויהגון לאיסתכלא הני פתגמיא דתרגומא כל חד מנהון באתרי ויטרון יתהון בליבהון: ומליצותא הדא דלישנא דרומאי אעתק יתה מלביה חכימא שלימא בחכמתא דאלהא והוא גבר שלים בדחלתא דיו: ועדי מין בישא דאיתקרי בשמיה מאשטרי פאבלו קוּרוניל די שמעיה בכל ארעא (1): וספרא הדין איתכתב לשואה יתיה בבית ספריא דחכימין שליחין דאינון בקרתא יקוּרתא דשאלמאנקה בלימודא ויקוּרא וישיבתא רבתא בדיל דאינון מיגיה כל דיתרעון למידע סתרין מהימנין דאוריתא: וכען שכינא בגבואת ישעיהו בר אמוץ בדיל דאיתנבי על ישוע משיחא בר אלהא חיא פתגמין טבין כמא דמיתחזי בהדין כתיבא דקרינא ביה בדין אורחא:

XV., DATED 1534.

University Library, Madrid. «Commentary of D. Qamhi on Isaïe», written by Hayyim ben Samuel Ibn רוגאת, completed by Alfonso, has the following colophon: אלפונשו די סמוּרה כתב חסרוני הספר הזה והם נקודים ונשלם בשנת אלף ותק ולד למנין ישועתנו במתא אלכאלה די אינאריש, completed at Alcala de Henares in the year 1534.

---

(1) From ומליצותא (l.) seems to be erased in the MS.

XVI., DATED 1534.

MS. Madrid, Bibl. Nac. David Qamhi's Dictionary has the following colophon: נשלם חסרון ס׳ המכלול הזה והוא הנקוד על יד אלפונשו די סמורה במתא אלכאלה די אינריש לשום אותו בבית הספרים אשר שם יעיינו בו החכמים והמורים כדי להבין סתרי הספרים יד מאירים כספירים בשנת אלף ותק ולד למולד ישו ביום ב׳ ב׳ ימים לחדש אוטוברו. Completed at Alcala de Henares, finished on Monday, the 2nd of October, 1534. To be kept in the Library at the disposal of students.

XVII., DATED 1534.

«Targum Onqelos» (MS. Escorial), followed by תוספתות התרגום, which are those found in the so-called «Targum Yerushalmi», on היא מוצאת (Gen. xxxviii. 25), ויגש אליו (Gen. xliv. 18), לישועתך (Gen. xlix. 18), and ויהי בשלח (Exod. xiii. 17), followed by the words: והשאר תוספתות החומש הם כתובות בספר הזה במקומם. «The other passages will be found in their places.» Colophon: אלפונשו די סמוראה כתב חסרונו הספר הזה בשנת אלף ותק ולד למנין ישועתנו במתא אלכאלה די אינָאריש שבח לאל. Completed at Alcala de Henares finished in 1534.

XVIII., DATED 1536.

MS. Nac. Library, containing the Pentateuch, completed by Alfonso, has the following colophon: — נכתבו חסרונו החומש הזה על יד אלפונשו די סאמורה במתא אלכָאלא די אינאריש ונשלמו ביום רביעי ו״א יום לחדש אוטוברו שנת אלף ותק ולו למנין ישעתנו שבח לאל. Completed at Alcala de Henares, finished on Wednesday, the 11th October, 1536. MS. Leiden.

XIX., DATED 1544.

Letters addressed by Professor Zornoza, at the University of Alcala de Henares, to Pope Paul III. and to Cardinal de Santa Balbina, asking protection in the name of all the Professors against D. Juan Tavera, who persecutes the University. We have no means of finding out what these persecutions were; it seems against Hebrew teaching. These letters were either translated into Hebrew, if not composed, by Alfonso. He says here that he is about seventy years old, and has not yet seen happiness. He has pointed these letters for the use of those who are not advanced Hebrew scholars. He adds that he alone remains now of the wise men of Spain who were exiled in the year 5252 (1492 A.D.).

אגרת ששלח המורה סוֹרְנוֹסָה שופט ומישר בישיבת אלכלה די אינריש לאב הקדוש אשר במדינת רומי אב קדוש אדוננו פאולו השלישי כהן גדול ונשא מן הקדושה והכללית קהלת רומי כבו ויודעת קדושתך וחכמתך רבה מה שאומר שלמה בכל חכמת הגדולה שנתן לו האל כי בשבח החכמה האריך מאד ואמר אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה · כי טוב שחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה · וקדושתך יודעת כי אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו והחכמה היותר אמיתית והישרה היא אותה שנבין בה הכתוב הקדוש שמספר שם מעשי האל ונפלאותיו שברא את העולם בחכמתו הגדולה והנפלאת · ככו שאמר שלמה בחכמתה יהוה בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ומתוך החכמה הזאת יהיה לנו יראת האל ככו שאמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה · אז תבין יראת יהוה ודעת אלהים תמצא · כי מתוך זאת החכמה תגדל ותנשא אמונתנו הקדושה והכללית שאם נאמין אותה באמת אז נשיג מלכות השמים · ויש עזרה אחת גדולה להבין הכתובים הקדושים ביותר מאד · והיא השלש לשונות שהן רומיית ויונית ויהודית · כי כן הזהירנו גירונימו הקדוש בהקדמתו ואמר שאם יהיה לנו

ספק בספרים ארבעה ועשרים שנקרא ונלך ללשון יהודית · ואם בבשורות משיחנו ישוע שנלך ללשון יונית ואנחנו עבדיך כל החכמים והמורים היושבים בישיבה הזאת בעיר אלכאלא די אינאריש כלנו נושקים רגליך וידי קדושתך בשכלות גדולה ולמדנו אלה השלש הלשונות הנזכרות ועסקנו בהן כדי להגדיל אמונתינו הקדושה והכללית · ואנחנו מבקשים ושואלים מקדושתך רבה שתעזרנו בעבור אהבת האלהים שיש בקדושתך ותצילנו מיד אויבנו כהן טליטלה שרדפנו על לא חמס בכפינו · והוא אדון העיר הזאת ונקרא בשמו דון גואן טאבירה ומביא עלינו בכל יום תמיד צרות רבות ורעות · ועבר על מצותיך וכתביך הקדושים שנתת לנו להגן בעדנו וגם כן עבר על כתבי האבות הקדושים אשר היו לפניך וכתביך וכתביהם לא קיים · ולא די שלא קיים אלא שקרע כתביך הקדושים השופט ששם עלינו בזדון גדול והוא יושב בעיר הזאת הנזכרת ונקרא בשמו קיורוגה · וגם כן עבר על מצות אדוננו הקיסר דון קארלוש שהוא הגין עלינו וצוה שלא יעניונו וישמרו חוקותינו עד שישוב למלכות ספרד ולא די שקרע שופטהו כתביך אלא שהכה על הלחי לשליח ששלחנו אליו שיקרא כתביך הקדושים לפניו כי בצרה גדולה אנחנו עמו ונחשבנו כצאן טבחה בעיניו : ולא ידענו למה עושה זאת העוות · אם מקנאה או משנאת החכמה או אהבת הממון או להקטין זכרון הכהן של טליטולה שבא לפניו ויסד זאת הישיבה בכונת עבודת האל שנקרא בשמו פריהיו פראנסישקו שימוניץ שהיה איש תם וישר ויורא אלהים וסר מרע כמו שנראה ככל מלאכותיו הטובות שעשה · וסבלנו עד עתה כל הצרות הרעות הנזכרות בתקות עזרת קדושתך שאתה יושב במקום האלהים ואתה איש אלהים קדוש · כי אם תעשה קדושתך השאלה הזאת ששאלנו יהוה יהיה בכסלך ושמר מלך מולכך ואני המורה סורנוצה מישר ושופט מן הישיבה הטובה הזאת כתבתי לקדושתך האגרת הזאת בהסכמת כל החכמים והמורים היושבים בה ואני והם משתחוים לקדושתך רבה בשפלות גדולה ובכל יום תמיד אנו מתפללים לאל שיגדול קדושתך לעבודתו הקדושה ברחמיו אמן :

נכתבה ונשלמה האגרת הזאת לעבודת האל ביום שני שלשים ואחד יום לחדש מארסו שנת אלף וחמש מאות וארבעים וארבע למנין ישועתנו

בישובת אלכלה דו אינאריש על ידי אלפונשו די סאמורה מלמד לשון יהודית בזאת הישיבה לכל הרוצים ללמדה · והרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי ליום טוב עד היום : וכתבתי זאת האגרת בנקודותיה כדי שיבין אותה כל אדם בינוני אף כי לא יהיה חכם כי לחכמים אין צריך נקודות אלא שישלמו חסרוני · כי אני נשארתי לבדי מכל חכמי ספרד מן גירוש מלכות קאשטיליה שהיה בשנת חמשת אלפים ומאתים ושתים וחמישים לבריאת עולם למנין שמונים בו היום כל היהודים היושבים בכל העולם בגלות בעונם

סוף שבח לאל

finis laus deo ובכל אותיות השימוש עשיתי זה האות √כדי שיכירם הקורא ואל יתמה | בכלמה מי שיואם :

Para el Cardenal de Santa Balvina (1).
Illustrissimo y Rever(en)tissimo.

אדון נאור ונעלה מאד :

כבר יודעת אדנותך וחכמתך רבה מה שאומר ירמיהו הנביא בראות משובת המון עמו שהיו מבזים דברי האל שהיה אומר להם בכל יום · ובכאב נפש ועצבת לבו צעק ואמר אלכה לי אל הגדולים ואדברה אותם כי המה ידעו דרך יהוה משפט אלהיהם · אך המה יחדו שברו על נתקו מוסרות שרצה לומר כי גדולי העם ושריו ושפטיו ומנהוגיו חייבים ליושר ולתקן כל דבר מעקל ורע שיראו בהמון העם · והזהיר להם שאם לא יעשו כן כי כלם יאבדו · ובעבור שלא עשה כן אבדה ירושלם כמו שאנו רואים היום וקוראים בספר קינות ויומיהו שחרבה ירושלם על עוות הדין שהיו עושים תמיד בה כמו שאמר ישעיהו הנביא צדק ילין בה ועתה מרצחים · וכן אמר עוד גזלת העני בבתיכם : וכמו שאלה הנביאים צעקו על עוות הדין שהיה בירושלם כן אנחנו עבדיך וצאן מרעיתך צועקים לאדנותך כל החכמים והמורים היושבים בישיבה הזאת בעיר אלכלה דו אינריש כי אדנותך מגין ואדון הישיבה הזאת · וכמו שעד עתה עשה אדנותך חסדים רבים וטובים עמנו להגן בעדנו כן שאלנו עתה לאדנותך

(1) Pedro Pablo Parisio (1539-1545).—F. F.

שתגן עלינו ותעזור לנו כי כהן טליטולה שנקרא דון גואן טאבירה מביא עלינו צרות רבות ורעות כמו שיספר לאדנותך יותר באריכות מליצנו בעדות שיש לו מזה · כי אינו רוצה להקים החקות והחנות וכתבי האב הקדוש והאבות הקדושים שהיו לפנינו שנתן לנו להגן עלינו · ועבר על מצות קדושתו הוא ואמניו ושופטהו קרע כתבי אב הקדוש ונקרא קירוגה · והוא זדוני מאד וגם כן עבר על מצות אדונינו הקיסר דון קארולוש שהוא מגין ואדון הישיבה הזאת כמו אדנותך · והוא צוה שלא יזיקנו בשום דבר קטון או גדול עד שישוב למלכות ספרד · כי אז יתן סדר כדי שישמרו כל החקות והחנות והחסדים כמו שסדרם פריהיי פראנסישקו שימיניץ כהן טילוטולה שיסד הישיבה הזאת לעבודת האל · ועל כן אנחנו עבדיך שואלים מאדנותך שתספר כל הדברים האלה לאב הקדוש ותשאל לו שלא יאבה כל הרעות האלה בקהלת האלהים כיון שהוא יושב במקומו · והוא איש אלהים קדוש · כי בתקות עזרת אדנותך סבלנו עד עתה כל הצרות האלה ועסקנו תמיד בחכמת האלהים כדי להגדיל אמונתנו הקדושה והכללית ואם תעשה אדנותך זה ששאלנו אז יהוה יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכך : ואני המורה סרנוצה מישר ושופט כן הישיבה הזאת כתבתי לאדנותך האגרת הזאת בהסכמת כל החכמים והמורים המשבים בה ואני והם משתחוים לאדנותך בשפלות גדולה · ובכל יום תמיד אנו מתפללים לאל שיאריך חייך בבריאות ושלום לעבודתו הקדושה · כי לא שכחנו החסידים הגדולים שעד עתה עשה אדנותך עמגו · האל יציל אדנותך מרעה אמן :

נכתבה ונשלמה האגרת הזאת ביום שלישי שהוא יום ראשון לחדש אבריל · שנת אלף וחמש מאות וארבעים וארבע למנון ישועתנו באלכלה laus deo על יד סאמורה כתב ומליץ האגרת הזאת שבח לאל :

The first letter was finished on Monday, the 31st of March, 1544. Here Alfonso calls himself teacher of Hebrew at the University of Alcala de Henares. The second letter was finished on Tuesday, the first of April, 1544.

XX., DATED 1532 (doubtful).

Castro (1) mentions a MS. in the Escorial Library written on paper at Alcala de Henares, finished in the year 1532, which contains a theologico-controversial treatise with the title of ספר חכמת אלהים «Book of the Wisdom of God.» At the end it is said that it was written by Alfonso de Zamora. It is probable, says Antonio, that this treatise is an amplification of the «Letter to the Jews of Rome» (see above, p. 196), and what makes it probable is, that a note in the MS. says that it was written at the desire of Don F. Juan de Toledo, Bishop of Cordova (1523-1537). The MS. is written in two columns, of which the one contains the Hebrew text and the other is left blank, probably intended for a Latin translation similar to the Letter addressed to the Jews of Rome. We have not seen this MS. in the Escorial Library.

XXI., WITHOUT DATES.

A. MS. No. 18 of the Bibl. Nac., contains D. Qamhi's מכלול, with the following colophon: — אלפונסו די סאמורה כתב כל הנקוד בספר המכלול הזה. All the pointing was by Alfonso.

B. MS. No. 19, contains the «Dictionary», of which a part is on vellum. Colophon injured: — נשלמו ונכ··· | ···ליום ב׳ י״א יום Qamhi is here written קַמְחִי.

Don Nicolas Antonio (2) mentions the following treatise of our author: «Compendium Alphonsi Zamoræ Universorum Legis veteris præceptorum», in 4to. He says it was mentioned in a Catalogue of the Library at Soria. Whether it was a printed book or a MS., he cannot say.

Oxford, 26 v, 95.

A. NEUBAUER.

---

(1) *Biblioteca Española*. t. I, p. 400.

(2) *Bibliotheca Hispana Nova*, vol. I, fol. 56*a*.